

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

HORVÁTH GÁBOR

SZAMOSÚJVÁR-1781. EGY CANONICA VISITATIO RÉSZLETEI

Dolgozatunk témája Szamosújvár 1781-ben. Vezető fonalként az 1781-es egyházlátogatási jegyzőkönyvet választottuk. Ezt a kánoni vizsgálatot a szamosújvári örmény katolikus egyházközségben Batthyányi Ignác erdélyi püspök (1780-1798) idején végezték.¹

1. AZ ÖRMÉNYEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN ÉS SZAMOSÚJVÁROTT

Az örmények erdélyi jelenlétéről már Nagy Lajos király idejéből is vannak forrásaink: Nagyszebenben fűszerkereskedőként éltek. A 17. század második felében nagyobb csoport érkezett Erdélybe. Többféle magyarázatot ad a szakirodalom: a moldvai Duka fejedelem elleni lázadás leverése utáni megtorlástól való félelem; Moldva mint felvonulási terület dűlások és fösztogatások színhelyévé vált; valamint a török támadások miatt áthelyeződött a Fekete-tenger-Balti-tenger kereskedelmi út. Az Erdélybe való betelepedés a 17. század második felében történt, I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem szívesen befogadta őket. így telepedtek le Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen, Görgényszentimrén, Petelén, Marosfelfaluban és Ebesfalván, Minász püspök és az örmény vezető réteg pedig Besztercén. 1712-ben a szászok, pestisjárványra hivatkozva elűdözték az örményeket, akik konkurenciát jelentettek nekik a kereskedelemben, ekkor települt át egy nagyobb csoport Szamosújvárra.² Az áttelepülés Minász püspök utóda, Oxendio Virziresco idején történt, ekkor Szamosújvárrott az örmények új várost alapítottak.³

Kolozsvár és Dcs között, a Szamos partján már a rómaiak idején is éltek emberek: katonai tábor feküdt itt. Martinuzzi György váradi püspökként várat épített, kb. 1534 és 1540 között.⁴ A Szamos jobb partjára épült várból ered az Újvár név.⁵

Puncta Interrogatoria.

De Ecclesia, et Signantex

De ejus Fabrica, actuali statu, et inter-
iori apparatu.

1mo: Exatne hui loci Ecclesia? quo Anno,
ex quibus materialibus, et à quo erecta?
cui Sancto dicata? Consecratane, vel
tantum benedicta? idque quando, per
quem, et quo Anno? quæ habet altari-
um? hæc consecratane, vel portabilibus
provisis, et utrum integra, aut violata
sint? quis actualis Status Ecclesiæ?

Atamenopolis, 1781.
subscriptum Com. Ignatio de
Responsa.

R: Ecclesiæ extant duæ: a
chialis, Anno 1748. die 18
ex lapidibus edificari cœ-
dum ad perfectionem deducta
autem caput ex pijs Legatis
quondam Lox, Curatoris Ecc-
nopolitana, dein ex oblatione
Populi, et piarum Confra-
teriarum ex benigna dona-
tione memoriae MARIE
munificentia, ac demum ex
Communitatis. Ecclesiæ hæc a
S^{ma} Trinitatis honori, nec
secrata, sed ejus Annuario
ab Excellentissimo Illmo ac Rmo Do-
Josepho à Batthyau, Episcopo
Framnia anno 1760. 11ma
Junij benedictum. Duo habet
alterum in Annuario, quod
alterum in interimali Capel-
lami Rotarij, neutrum est
sed solum portabilibus integ-
Status hujus Ecclesiæ actual-
dum reviviscens, et ruina p-
propter supererectam nova-
rem turrim, sine Instu E-
P. P. v. c. inde se

Szamosújvár 1781-es canonica visitatiójának első oldala a Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani levéltárban

Olyan barokk korban alapított városról van szó, amelyet mérnöki tervek alapján építettek fel egy kijelölt területen, mindehhez egy Rómában élő örmény szakember terveit valósították meg. A város alapítására szolgáló terület 1250 méter hosszú - ez az észak-déli kiterjedése - és 800 méter széles, téglalap alakú volt. Négy hosszú és hat keresztutcára osztották a várost, ezek 35 negyedre osztották a települést. A kisebb telkekre - amelynek utcafrontja 10 méter hosszú volt - 3 osztású (3 ablakos), a nagyobbakra 20 méter széles telekre 5 ablakos házakat kellett építeni. Nem véletlen a pontos meghatározás, hiszen mérnök tervezte a várost. Két központi negyedet meghagytak, hogy ott legyenek a közösségi épületek és a város parkja. Műhelyeket és istállókat természetesen csak a város széli telkeken lehetett építeni. Északon szintén két kvartálnyi részt hagytak meg. Itt tartották az állatvásárokat. 1717-ben tatárok törtek be Erdélybe, a környék lakossága a várba menekült. 1719-re már állt a várost körülvevő fal, három kapuval, őrséggel.¹

Az örmény települések igyekeztek minél hamarabb kiváltságokat szerezni. 1696-ban I. Lipót király diplomája értelmében az örmények bírót választhattak, szokásaikat és életmódjukat megtarthatták. III. Károly 1726. október 17-én engedélyezte, hogy Örményvárosnak (Armenopolis) nevezzék Szamosújvárt, valamint bírákat papjaik közreműködésével az örmények választhassák meg. A város ugyanezen rendelet értelmében lett privilegizált szabad királyi város. A kiváltságokat 1746-ban és 1758-ban Mária Terézia, majd 1786-ban II. József is megerősítette.²

A latin Armenopolis név fordítását használták németül, azaz Armenierstadt-nak nevezték. Román neve - Gherla - hangtanilag származhatna a szláv grlo, azaz gázló szóból, de valójában a település csak a népvándorlás utáni századokban épült, első írásos említése 1291-ből származik: Gerlahida, egy Gerla nevű személy hídja, azaz minden átkelőnek vámot kellett fizetnie ennek a Gerla nevű embernek. Gerla falu a Rákóczi-szabadságharcban a fejedelem oldalára állt, ezért a labancok felégették 1705-ben. Szamosújvár település mellett feküdt Gerla.³

2. A CANONICA VISITATIO A KATOLIKUS EGYHÁZBAN

A canonica visitatio - egyházlátogatás - már az 5. század folyamán feltűnik az egyházban mint ellenőrzési forma. A trienti zsinat (1545-1563) újraszabályozta a vizitációk rendjét: a püspöknek évente végig kellett látogatnia az egyházmegyét, engedményt csak a nagy kiterjedésre való tekintettel kapott, de ekkor is legalább két évente végig kellett járnia az összes plébániát, illetve megtehetette ezt helyette az általános helynök vagy a megbízott vizitátor. A vizitációk kérdésfelelet formában történtek, és kiterjedtek az egyházközség minden területére: a templom, a papság, a hívek, az imádság, az oktatás állapota, vagyoni helyzete, szokások stb.⁴

3. AZ 1781. ÉVI VIZITÁCIÓ SZERKEZETE

Három nagy fejezetből áll a szamosújvári örmény katolikus egyházközséget bemutató 1781-es canonica visitatio: Kérdés-felelet - Az elvégzendő feladatok - Mellékletek. A vizitáció jegyzőkönyve latin nyelven készült, ahogyan az a korban a római katolikus egyházban szokásos volt. Az első fejezet 40 oldalból áll. A kérdések és azok számozása alapján az alábbi részekre osztható:

I. A templom és a jegyei. Az épület, az állapota, és berendezése

1. A templom építéséről, anyagáról, szenteléséről
2. Az Oltáriszentségről (őrzése, megújítása) és a Szent Útra-valóról, kiszolgáltatásáról
3. Az ereklyékről, apostoli búcsúkról
4. A szent Olajokról
5. A sekrestyéről és a templomok berendezéseiről, kegytárgyairól
6. A toronyról és a harangokról, valamint a kriptáról

II. A templom felszerelései és a miseruhák

1. A kincsekről
2. A szent ruhákról

III. A templom jövedelméről

1. Kegyuraság
2. Az anyagi helyzet: adományok, tartozások, birtok
3. Egyéb bevételek: harangozás, kriptá, gyűjtések
4. A pénztár őrzése és őrzője, aktuális állapota

IV. A társulatokról

1. Név, alapítás, szabályzatok, búcsúk és kiváltságok
2. Jövedelem és adminisztráció, a pénztárak aktuális állapota

V. Nyilvános kápolnák, kórházak, temetők, szobrok, kereszték

1. Kápolnák
2. Szegegyházak, kórházak
3. Temetők
4. Út menti szobrok, kereszték

VI. Más felekezeti templomai és temetői

1. Templomaikról, temetőikről, a helvét és ágostai hitvallású-akról, népességükről

VII. A címzetes apátságokról, prépostságokról és oltárigazgatóságokról

1. Javadalmak, alapítójuk, összege

VIII. A plébánosról és kötelességeiről

1. Neve, életkora, tanulmányai, segítői
2. A papság által végzett istentiszteletek, szentség kiszolgáltatás, szentelmények, hitoktatás
3. Keresztség, bábák, szükségkeresztség
4. Jegyések
5. Anyakönyvek

IX. A plébános lakóhelye és jövedelme

1. A plébánia állaga és berendezése
2. A plébános rendszeres jövedelme, birtokai
3. Az alapítványi misék

X. Az iskoláiról és a tanítókról, az egyház szolgáiról, ezek lakóhelyéről és fizetéséről

1. Iskola, tanítók, kántorok, fizetésük
2. Egyéb muzsikuskok, lakóhelyük és fizetésük
3. Sekrestyés: szolgálata és jövedelme

XI. A szerzetesrendekről

1. Szerzetesrendekjogaik, társulataik

XII. Az egyházközségről és annak kötelezettségéről

1. Istentiszteletek, gyónások, nem katolikus lelkészek
2. Vegyes házasságok, hitehagyók
3. Szent hajlandóság: ünnep, böjt, szentmise, kötelező adományok
4. Kihágások, húsvéti szentáldozás, válás, a plébános magatartása ezekkel szemben

A jegyzőköny (protokollum) lapjait ceruzával két részre osztották. Ebben a részben a lap jobb oldalán olvashatjuk a kérdéseket, a bal oldalán a válaszokat, ahogy egy jegyzőkönyvhöz illik.

A második fejezetben is két hasábra van osztva a lap, itt a klerikusok és a városi tanács közti problémákat és a tanács részéről adott válaszokat szedték pontokba: összesen tizenegy szempontot vetettek fel. Ez a rész két oldalas.

A harmadik fejezetben a mellékleteket találjuk. Az első füzetben az inventárium „A” és a „B” mellékletét, amely tíz oldal. Az első oldalon az oltárfelszerelést, a következő részében a liturgikus ruhák jegyzékét állították össze, a miseruhákat színek szerint csoportosítva, majd a palástok következtek, és az egyéb textíliák (álba, korporálé...), majd a terítők és egyéb kellékek.

A következő füzet a könyvek jegyzékét tartalmazza, ez a rész hat oldal.

Az utolsó melléklet a Salamon-templom felszereléseit tartalmazza nyolc oldalon.

4. SZAMOSÚJVÁR 1781 - A VÁROS TÖRTÉNETE „EGY EGYHÁZI FORRÁS SZEMÜVEGÉN” KERESZTÜL

A templom és a jegyei (A templom építéséről, anyagáról, szenteléséről)

A településen található templomok épületének, oltárainak ismertetésével kezdődik a vizitáció. Két templom állt 1781-ben a városban. A plébániatemplom építése 1748. szeptember 18-án kezdődött, kőből készült, az épület anyaga kő. Az építetők között elsőként említi meg a vizitáció Pap Alexius nevét, akit kegyes követ és szamosújvári kurátorként említi az irat. A hívek nagylelkű adományai mellett a városban működő kegyes társulatok is részt vettek a templom építéséhez szükséges anyagi alap megteremtésében, jókedvű adakozóknak titulálva őket a jegyzőkönyv. Jelentős összeggel járult hozzá az építkezéshez a „*Szentséges Nagyságú Legkegyesebb emlékezetű Mária Terézia*” valamint kiegészítették az adományokat az egyházközség pénztárából is. Az építkezés jól haladt, hiszen a templomot 1760. június 11-én Bajtay József erdélyi püspök (1760-1772) megáldotta. Az egyházlátogatás idején két oltára volt. Konsekralására csak később került sor.

A másik templomot mind a mai napig Salamon-templomnak nevezik, azért, mert két „*valódifivér*”, azaz Salomon és Deodatus Theodori alias Simái, polgár és a város hajdani szenátora, saját költségén építette és viseli gondját. 1722. március 25-e és 1723. június 3-a között épült a templom kőből. A Boldogságos Szűz Mária mennybevételenek tiszteletére boldog emlékü Antalffy János erdélyi püspök (1724-1728) konsekralta 1725. október 8-án. 5 oltára volt, amiből hármat már konsekraltak.

Az Oltáriszentségről

Az Oltáriszentség őrzési helyéről és az előírások szerinti őrzésről olvashatunk a második alpontban. A plébániatemplomban két oltáron van tabernákulum, de a főoltáron lévőknek a zárja gyenge, ezért nem itt őrizték az Oltáriszentséget, hanem a Szentséges Rózsafüzér-kápolnában, illendően és állhataosan. Ezelőtt a lámpa folyamatosan égett, aminek költségeit a városi kereskedők társasága fedezte. Az Oltáriszentséget 15-16 naponta újították meg.

A Salamon-templomban két egyforma tabernákulum van: az egyik a Szent Joachim és Anna-kápolnában, a másik a főoltáron, ahol „*a Szentséges Oltáriszentséget méltó módon őrzik.*” A városi tímárok viselték gondját az örökmécseseknek, azaz ők állták a költségeit. Az Oltáriszentséget ugyanúgy újították meg, mint a plébániatemplomban.

Az Oltáriszentség jelenlétében nyilvános körmenetet öt alkalommal tartanak: Húsvétkor, Szentháromság ünnepén, Urunk megjelenésének ünnepén (január 6.), Mária mennybevétele (augusztus 15.) és születése napján (szeptember 8.), míg a Salamon-templomban nem tartanak körmenetet, hanem csak a temetőben hat alkalommal: Nagyszombaton, Krisztus feltámadásakor, Vízkereszt oktaván,

Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.), Világosító Szent Gergely (pünkösöd utáni negyedik szombat), Szent Anna és a szentelés ünnepén.

Az Oltáriszentséget nyilvános tiszteletre az alábbi ünnepeken helyezték ki: Nagypénteken Krisztus Urunk sírba tételétől a feltámadási körmenetig, Vízkereszt első vesperásától annak egész nyolcada alatt, Száz Mária mennybevételének kilencede, Mária születésének nyolcada, Világosító Szent Gergely ünnepén az első vesperástól a szentmise és a vesperás alatt, illetve Szent Gergely kilencedekor csak a litánia alatt a vesperás után hét óráig, farsang három napján szent ének kíséretében, és a nagyböjt minden napján a vesperáskor, végezetül a litániák után prédikációt tartottak a népnek. Minden hónap első vasárnapján szentséges misét tartottak. Az alábbi ünnepeken is kihelyezték az Oltáriszentséget: Urunk körülmetélése (január 1.), Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.), Gyümölcsoltó Boldogasszony, Havi Boldogasszonykor (július 2.), Szent Anna (július 26.), Szűz Mária születésekor (szeptember 8.) Mindenszentek ünnepe (november 1.), Mária bemutatása (november 21.), Mária neve napja (szeptember 12.), Rózsafüzér ünnepe (október 7').

Ezeket a szentségkitételeket a másik, azaz a Salamon-templomban is megcselekszik - írja a vizitáció.

A templom jövedelméről (Kegyuraság, Az anyagi helyzet, A pénztár)

A plébániatemplom kegyura a város polgárainak közössége, a városi tanács és a kegyes társulatok. A Salamon-templomé pedig az alapító Simai-család. Mindkét kegyúr teljesíti kötelességeit.

A plébániának nem volt hitadománya 1781-ben. Bevétel a perselypénzből, a templom temetőjében végzett temetésekből, a harangozásból és a halottakért gyűjtött gyertyákból származott. Bérbe adtak a csengős-perselyből 213 magyar forintot. A plébániatemplomhoz nem tartozott semmilyen földbirtok. A Salamontemplom 500 forintot kölcsönzött 6%-os kamatra a városi tanácsnak. „*Ennek az egyháznak van egy kertje, amelyet a káplán megtisztított, egyéb tulajdona nincs.*” A templom és a kegyúr között, bár a nyilvánosság, mint említettem meg volt elégedve vele, mégis némi feszültségre adott okot, hogy a Simai-család a kert háromnegyed részét elfoglalta, magának tulajdonítva. Erről bővebben nem szól a vizitáció.

A temetésekkor 2 Marianust kapott a kurátor, de a szegényeknek nem kellett kifizetniük ezt az összeget. Ha felnőttet temettek, 10 Ft-ot kapott a kurátor, gyermektemetéskor 4 forintot. A Salamon-templom harangozóját 1 forint illette, amikor kiharangozta a halottat. A temetési menetkor is harangoznia kellett, de ebből nem volt jövedelme. A Salamon-templom melletti temetőbe 5 forintot kellett fizetni, ha felnőttet temettek, ha gyermeket, akkor két vagy három forintot szoktak adni. Arra is volt lehetőség, hogy a Salamon-templomba temetkezzenek, de ezt csak a vagyonosak tehették meg, hiszen ez 100 forintba került, bár ezt az összeget a templom kegyura megváltoztathatta. Természetesen a Simai-családnak ingyenes volt a templomba temetkezés.

A pénzügyi elszámolás szerint a plébániatemplom pénztárában 180 forint és 80 dénár, a kamatokból pedig 8108 forint 67 dénár volt. A pénztárosi tisztség a vizitáció idején nem volt betöltve. A Salamon-templom pénztárában 95 forint 66 dénár, a csengős persely aktuális állapota 32 forint, míg a kamatokból származó jövedelem 312 volt.

A társulatokról (alapítás, szabályzatok, búcsúk és kiváltságok, anyagi helyzetük)

A középkori katolikus egyházban megjelentek a vallási társulatok, mint olyan közösségek, amelyek anyagi és lelki eszközökkel kívánták biztosítani saját maguk és mások lelki üdvösségét. A reformáció és a török hódítás következtében ezeknek a társulatoknak a jelentős része megszűnt. A katolikus megújulás korszakában, a barokk vallásosság keretei között megújult a társulati élet Magyarországon. A trienti zsinat, valamint VIII. Kelemen pápa 1604-ben kiadott *Quaecumque* konstitúciója - a középkori nagyfokú önállósággal szemben - korlátozta a vallási szervezetek önállóságát, megteremti az egyházi jogi szabályozást, előírja az ellenőrzést. A 17. század első felétől kezdve megindul az egyházi szervezet újjáépítése, és a missziós tevékenység is jelentős az újkori vallási társulatok szerveződésében.⁵

Az örményvárosi vizitáció szerint hat társulat működött 1781-ben. A Rózsafüzér Társulatot Ft. Bremond Antal, domonkos szerzetes alapította 1751. május 30-án, az ordináriusi jóváhagyást Szereday Antal általános helynök írta alá 1768. augusztus 24-én.

A többi társulatot Stephano Stephanowicz Roska, stanislawówi prépost, apostoli vizitátor alapította 1729-ben, és Zorgár Gergely püspök (1729-40) hagyta jóvá 1731. április 3-án.⁷

A társulatok neveit vizsgálva a barokk kori latin rítusú konfraternitásokkal párhuzamot vonhatunk: a Szentháromság tiszteletére alakult társulatok prototípusa az 1725-ben Budán alapított konfraternitás. E kegyes társulat rekatalizációs programot is megfogalmazott. A rózsafüzér-társulat eretnekellenes vonása miatt vált kedvelté a magyarországi katolikus körökben. A Mária-tisztelet elmélyítése az ellenreformáció egyik alapgondolata. A Szűzanya tiszteletére alakult a Meny-nyekbe Felvett Boldogságos Szűz Mária Társulat. Ezek a társulatok feltételezhetően a katolikus hit melletti elköteleződést is jelentik, hiszen az örmények uniója és a társulatok megalapítása között csak néhány évtized telt el. Az ötödik társulat Jézus Nevének tiszteletére alakult. Természetesen speciális eset a Világosító Szent Gergely konfraternitás, hiszen az örmény szentről kapta a nevét.

A Szent Joachim és Anna Társulat VI. Pius pápa rendelkezéséből - Szereday Antal ellenjegyzésével - július 26-ára örökös búcsút nyert el. A többi társulat nem rendelkezett külön pápai búcsúval.

A kegyes társulatok anyagi helyzetét vizsgáló alpontról meg tudhatjuk, hogy a társulatoknak éves jövedelmük a tagok jólelkű adományaiból származott. Mindegyik társulatnak megvolt a saját szabályzata.

A Szentháromság Társulat 1737-ben kölcsönt adott a városi tanácsnak, amely összeg visszafizetésével problémák adódtak, amely megjelenik a papság „vádpointjai” között, a vizitáció végén is. A város nem fizette az éves kamatot. 1781-ben megállapodás született: a város visszafizeti a kongregációnak a kölcsönbe vett 1921 Ft-ot. Szintén a városnak nyújtott kölcsönügylet okozott problémát a Szent Joachim és Anna Társulatnál. Ok 1739. július 17-én szerződtek a várossal. Az ő részükre 740 forint 96 dénárt kellett a városnak visszaadnia. A Világosító Szent Gergely Társulatnak, amely 1736. október 2-án adott kölcsön a városnak 1328 forintot. A vizitátorok kötelezték a várost a kölcsön visszafizetésére.

Az üdvösség elnyerését szolgáló „lelki eszközök” elsősorban a szentmisék mondatásában nyilvánultak meg. A Szentháromság Társulat káplánja 105 forint 28 dénár értékben mondott szentmisét, de gyertyákra és „*más szükséges dolgokra*” is gondot viselt 20 forint 88 dénár értékben. A pénztárban 18 krajcár készpénz volt.

A Jézus Neve Társaságnak nem volt adóssága, 6 forint 15 dénár volt a pénztárában. A társulat 2827 forint 86 dénárt adott kölcsönbe.

A Szentséges Rózsafüzér Társulat 1705 forintot adott kölcsön, készpénzállománya 12 forint 20 dénár, adóssága a számadáskor nem volt.

Mennyekbe Felvett Szűz Mária Társulatának nem volt készpénze, de adóssága sem.

A Világosító Szent Gergely Társulattól felvett, és vissza nem fizetett kölcsön miatt „*a szent szándékokra szóló alapítvány elvégzésére*” nem volt lehetőség. Arról sem kaptak információt a vizitátorok, hogy van-e a társulatnak készpénze.

A Szent Joachim és Anna Társulat „*már több éve a jövedelemről nem adott számot*”. A már említett kölcsön következtében a társulat pénztára „*teljességgel üres*”, sőt ennek súlyosabb következménye is lett: „*Ennek a társulatnak a szentmise alapítványa már négy éve a fizetés hiánya miatt megszűnt*”, jóllehet a szabályzat szerint „*a Szentmisék celebrálásáért a káplánjuk 80 Hft és 9 dénárral bír*”.

A vizitációból láthatjuk, hogy a társulatok többségében - főként a városnak nyújtott kölcsön következtében - rendezetlen volt az anyagi helyzet, így a Szentháromság Társulat kivételével nem tudtak eleget tenni a lelki üdvösséget elősegítő kötelezettségüknek.

Nyilvános kápolnák, kórházak, temetők, szobrok, keresztek

Az egyházközség, valamint a város hitéletét és gazdagságát egyszerre jelzi a kegyes adományokból felépített és felszerelt kápolnák sora. A vizitáció szerint három kápolna tartozott Szamosújvárhoz. Az egyik az út mentén állt, egy ismeretlen adakozó „*állhatatosan állította ezt ötven évvel ezelőtt*”. A kápolnában korábban naponta több misét is mondtak, majd csak temetések alkalmával, a vizitáció idején pedig akkor mondatnak a nép részvételével, amikor szükséges. A kápolnában a Boldogságos Szűz Mária oltára állt, és egy színes miseruhát őriztek. Fatornyá-ban két harang lakott: a 19 font súlyút Szent Antal, a 10 fontost Szent Alajos tiszteletére szentelte Kollonits László erdélyi püspök. A kápolna tetőzete felújításra szorult, de az egyházközségnek nem volt erre pénze.

A Szent Kereszt tiszteletére állt egy másik kápolna, kelet felé az országút mellett. Ennek a gondnoka Balta Emánuel, szamosújvári polgár. Az alapítóról nem tudtak meg semmit a vizitátorok, sem arról, hogy fel van-e szentelve. Ebben a kápolnában nem tartottak szentmisét.

A harmadik kápolna a plébániatemplom temetőjében állt. Ezt a kápolnát „*egy polgár költségén, nevezett Mendrul*” építették fel. Arról ismét nincs információja a vizitációnak, hogy megáldották-e a kápolnát. Ebben a kápolnában 1772-ig celebráltak szentmisét. A kápolna felett egy hétállomásos kálváriát adományozott Karátson Kristóf örményvárosi polgár és szenátor. Érdekessége a jegyzőkönyvnek, hogy a baloldalon kérdés - jobboldalon válasz struktúra itt megtörik, és a válasz közé ékelődik a kérdés. Itt valószínűleg csak figyelmen kívül hagyták a kérdést, mert utána szabályosan folytatódik a jegyzőkönyv.

Az egyházhhoz tartozott a szegényház és a kórház felállításának és fenntartásának feladata is, amelyet az ősegyházi gyakorlatra hivatkozva a megyés püspök felügyelete és irányítása alá rendelte a trienti zsinat. A 18. századra a püspöki székvárosokon kívül is alapítottak szegényházakat, amely a kor tipikus karitatív intézményei.⁸ A következő alpont ez iránt

érdeklődik: vannak-e ilyen intézmények, ki alapította és milyen adományokkal lett felruházva, ki vezeti? Van-e a kórház mellett kápolna, ki mikor állította vagy mikor pusztult el? Ki viseli gondját a lelkeknek?

1781-ben a városban nem volt sem szegényház, sem kórház. Bár tudnak egy alapítási szándékról, sőt szükségesnek tartják ezeket a szociális intézményeket. De a lelki gondozás működik: a plébános feladata.

A harmadik alfejezet a városi temetőket vizsgálja. Az első temető a plébániatemplom mellett található, de még nem volt körülkerítve. A Salamon-templom melletti temetőt kőfallal kerítették. A harmadik temető déli irányban van, a Sirum felé vezető úton, deszkakerítéssel. A temetők megáldásáról semmilyen írást nem találtak. A katonákat a vár melletti temetőben temették el.

Szagrális emlékként két szobor állt. Kolozsvár felé a Szamos gázlóján túl Nepomuki Szent Jánosé, a gázlón innen Szent Miklósé. 11 kereszt állt a városban, az egyik közülük a temetőben a kápolnán kívül. Ezen a kereszten volt *Corpas* is, két oldalán a Szuzanya és Szent János. A Kálvária-hegyen, a keleti irányban lévő szőlőhegyen található hétstációs keresztút végén is állt egy kereszt. A hívek fogadalmának megfelelően a húsvét utáni IV. vasárnapon körmenetet vezetnek, amelyen nagy gyülekezet vesz részt.

A plébánosról és kötelességeiről (a plébános, segítői, szükségkeresztység, anyakönyvek)

A vizitáció nyolcadik pontja foglalkozik a városban működő lelkipásztorokkal. Elsősorban a plébánosról kapunk adatokat, hiszen ő vezeti az egyházközséget. 1781-ben Jakabffy János tölti be ezt a tisztséget, aki Szamosújvárott született, 54 esztendő. Rómában tanult a Propaganda Fide kollégiumában. Az örmény nyelven kívül jól tud latinul, de ismeri az olasz és a román nyelvet is, a vizitáció szerint tud egy keveset magyarul és németül. Több információt nem tudunk meg a vizitációban a plébánosról. Szongott Kristóf monográfiájában leírja, hogy 1779. június 24-én választották meg Jakabffyt, és a beiktatása ugyanezen év július 10-én volt Karácsony János erzsébetvárosi főesperes jelenlétében. 1779-ben esperessé, 1780-ban címzetes kanonokká nevezte ki a püspök. 1791. szeptember 3-án halt meg.⁹

Nem bőbeszédű a kisegítőkkal kapcsolatban sem a jegyzőkönyv. 14 káplán élt ekkor a városban, közülük nyolc stólás, hat pedig stóla nélküli. A neveiken kívül megtudhatjuk még az életkorukat és a nyelvtudásukat. A segédlelkészek nyelvtudását és életkorát a 1. sz. ábrán foglaltam össze. A jegyzőkönyv a táblázatban is olvasható sorszámokat az életkor alapján adta meg. A segédlelkészekről elmondhatjuk, hogy a saját rítusuk és nemzetük nyelvét, az örményt, a katolikus egyház nyelvét a latint, valamint a környéken élők nyelvét, azaz a magyart és a románt kivétel nélkül mind ismerte. Arról, hogy ezek a lelkészek hol tanultak, a vizitáció nem tesz említést.

Sorszám	Név	Kor	Nyelvtudás				
			örmény latin magyar	román	német	lengyel	olasz
			plébános				

	Jakabfi János	54		X		X	X (keveset)		X	
			stólás lelkészek							
1	Karingetz Adeodatus	53	X	X	X	X				
2	Moldován Kajetán	50	X	X	X	X	X	X		
3	Duha Kristóf	41	X	X	X	X		X	X	
4	Nóvák Péter	39	X	X	X	X			X	
5.	Karátsonv Miklós	39	X	X	X	X	X (ksz)		X (ksz)	
6.	Korbul(y) Jakab	38	X	X	X	X		X (keveset)		
7.	Korbul(y) Kelemen	35	X	X	X	X	X (keveset)		X (keveset)	
8.	Verzár Auxentius	35	X	X	X	X				
nem stólás lelkészek										
9.	Korbulv Simon	39	X	X	X	X				
10.	Simái Kristóf	33	X	X	X	X		X (keveset)		
11.	Sárga Jonatán	27	X	X	X	X				
12.	Mártonfi Kristóf	27	X	X	X	X				
13.	Simái Lukács	26	X	X	X	X				
14.	Bogdánfi Kristóf	25	X	X	X	X	X (keveset)			

x ksz: középszinten

1. ábra Adatok a szamosújvári örmény lelkészekről az 1781-es canonica visitatio alapján

Hogy milyen sok lelkipásztor működött Szamosújvárott, nemcsak az Olvasónak tűnhet fel. Gróf Battyhányi Ignác erdélyi főpásztor 1788. június 21-én a Szentszéknek küldött püspöki

jelentéshez¹⁰ mellékeli a lemergi érseknek az uralkodóhoz írt levelét. Ebben a lemergi érsek a joghatóság kérdésén túl azt is megemlíti, hogy amíg Galíciában paphiány van, addig Erdélyben olyan sok az örmény katolikus pap, hogy már a latin rítusú híveket is ellátják. Arra is gyógyír lenne a papcsere - legalábbis az érsek szerint -, hogy könnyebben végeznék idegenek között a pasztorációt a klerikusok, mivel nem a rokonaik között kellene lekipásztori munkát végezni. Batthyány Ignác azonban máshogyan látta a helyzetet. Válaszlevelében a két nemzet papsága közti különbségekre hívja fel a figyelmet: az erdélyi örmények a Szerartások Kongregációjától a latinból fordított misekönyvet kaptak; a papság és a nép már régen elhagyta az ónaptárat, és annyira alkalmazkodott, hogy csekély a különbség a latin és az örmény rítus között; a böjtben is szinte azonosak. Batthyány szerint jobb Erdélyben a javadalom, ezért se jó ötlet a papcsere, a klerikusok kóborlása pedig nem tenne jót az erkölcsöknek. A távolság is akadály: messze lenne a pásztor a nyájtól; ezért terjedhetett el Dél-Erdélyben Luther vallása. Az erdélyi püspök nem használja fel az örmény rítusú papokat latin lelki gondozásra. A rokoni kötelék ellenkezője történik, és a rokonok választhatnak más papot, akinek feltárhatják lelki sebeiket.¹¹

A második alpontban az örményvárosi liturgikus élet szerartásaihoz kapunk adalékokat. Mindenszentek ünnepétől hamvazószerdáig minden vasárnap és ünnepkor reggel fél nyolckor kezdődik az imádság, amit énekes szentmise követ, amelyet a népért ajánlanak fél. Ezután örmény nyelvű szentbeszéd következik. Hamvazószerdától húsvétig a vasárnapi imádság reggel hétkor, húsvét vasárnapjától Mindenszentekig negyed nyolckor kezdődik az imádság. Vasár- és ünnepnapokon a reggeli zsolozsmát nem mindig imádkozzák nyilvánosan, a hívek jelenlétében, „*noha a vesperást egész évben délután három órakor mindig nyilvánosan mondják.*” Az előírásoknak megfelelően végzik a reggeli ájtatosságot, így az sosem hosszabb másfél óránál. Fontosabb ünnepeken, amikor nagyobb a pompa, általában több mint két óráig tart az imádság. „*A vesperás az előírtak szerint fél óráig tart, nagyobb ünnepeken és vasárnap előfordul, hogy egy óra hosszú.*”

A Tridentinum különös figyelmet fordított a prédikációra, hiszen a híveknek el kellett magyarázni legalább az alapvető hitigazságokat, könnyedén, érthetően. A prédikációt minden vasárnap és az ünnepeken is örmény nyelven mondják. A katekézist a vesperás után tartják, Fehérvasárnaptól október utolsó vasárnapjáig.¹²

A plébános és a káplánjai az előírások szerint mondanak misét a hívekért. A klérus kihirdeti az ünnepeket, és a hívek elméjében tartja. A keresztkutat Vízkeresztkor áldja meg, a gyertyákat Gyertyaszentelőkor.

Az Oltáriszentség nélkül tartanak körmenetet az alábbi ünnepeken: Virágvasárnap, Húsvétvasárnap, Húsvét utáni első és második vasárnap, valamint az ún. „könyörgő napokon”¹³, Krisztus mennybemenetelekor és Pünkösdkor. Az egyházközségi körmeneteken kívül a Rózsafüzér Társulat is tart körmenetet május első vasárnapjától október első vasárnapjáig minden vasárnap. A Jézus Neve Társulat két körmenetet tart a szabályzata szerint: az egyiket Húsvét IV. vasárnapjának reggelén, a másikat a Szent Kereszt felmagasztalásának (szeptember 14.) ünnepén. „*Ezek mindegyike az előírások szerint, a hívek hatalmas jelenlétével történik.*”

A következő alpont válaszai szerint „*a magánháznál a szükséges kívül nem gyűlnek össze keresztségre.*” A településen dolgoznak bábák, akik ismerik a szükségkereszttség szabályait. A kereszttség nélkül elhunyt gyerekeket a temetőn kívül álló ún. „külső” kápolnában illendően temetik el.

A szentségek kiszolgáltatásának írásbeli rögzítése működött Szamosújvárott. Az egyik könyvbejegyezték az örmény rítus szerint keresztelteket és bérmáltakat. A második könyvbe írták a megeskettettek, a halottak és az újonnan megtértek nevét. A latin rítus szerint bérmáltaknak azonban nincs könyvük. A körleveleket szorgalmasan jegyzik egy gyűjteménybe. Az egyházközségben nincs levéltár, a fontos iratokat a plébániatemplom temetőjében álló házban őrzik.

A plébános lakóhelye, és jövedelme

A IX. fejezetben a plébános lakóhelyéről és jövedelméről kapunk adatokat. Szamosújvárott nem volt plébánia, a plébános saját házában lakik, amelyet atyjától örökölt. A plébániatemplom temetőjében van egy földszintes ház, amiben két szoba van, a közepében átrium és konyha, ami alatt egy kis pince is található. Ebben a házban tartják a főesperesi törvényszéket. Az épületről a felügyelő gondoskodik, felújítása az egyházközség pénztárát terheli, amire nagy szükség lenne, de nem volt rá anyagi fedezet. A berendezéséhez tartozik négy fa szék, egy nagy ajtós szekrény, két hosszszegezett résszel. A plébánia könyveit egy kisebb szekrényben őrzik. A vizitációhoz csatolt „C”-melléklet sorolja fel az állományt.¹⁴

A plébános jövedelme: 150 rajnai forint, ezt a várostól kapja. Föld, rét, kert vagy más telek nem növelte a plébános jövedelmét. Korábban volt egy nagyjából 10 *metre* szántó. Bogdán István *Magyarország föld- és hosszértékei* című művében leírja, hogy erdélyi mérő mint területi mértékegység nincs, az esetlegesen latin szövegben előforduló *metreta* helyesen az erdélyi véka.¹⁵ Tehát a latin *metreta* vagy jelen esetben *metrum* átszámítása az említett mű alapján, középértékkel számolva kb. 0,72 hektár lehetett ez a terület.

Az iskoláiról és a tanítókról, az egyház szolgáliról, ezek lakóhelyéről és fizetéséről

A tizedik fejezet foglalkozik az oktatással. Kik a tanítók, hol laknak, milyen a jövedelmük, milyen nyelven folyik az oktatás.

A szakirodalomban is találunk adatokat a vizitáció azon pontjával, hogy a város alapításától kezdve folyik az intézményes oktatás Szamosújvárott.¹⁷ Kétféle iskolát említ a vizitáció: a triviálist és a normaiskolát. A „triviális” meghatározása a korszak egyik iskolatípusát jelentette, amely a legalsó foka volt az iskolai képzésnek, és anyanyelven tanulhattak a diákok.¹⁸ A vizitációban adott válasz: örményül írnak és olvasnak. A hittant Pinamonti atya könyvének örmény nyelvű fordításából tanulják.

Az 1778-ban az erdélyi Gubernium kiadta rendeletét a *normális scholák*, azaz a normaiskolák felállításáról. E rendelet értelmében, ha valaki elvégezte ezt az iskolát, később fálusi tanító lehetett.¹⁹ Szamosújvárott is megnyitotta kapuit a normaiskola.

Mindegyik iskola igazgatója a plébános, helyettese pedig Nóvák Péter, aki stólas lelkész Szamosújvárott. Három iskolamester oktat az iskolákban: Tolokán Kristóf, Gabrus Kristóf és Nagy-Gyúri Ignác. A nonnaiskola oktatója Rósa Ferenc volt. Az iskolák a templomot körülvevő cinteremben, azaz a temetőben lettek felállítva. Tolokán saját házában lakott, míg Gabrus bérelte a házat, de mindkettő messze lakott az iskolától. Nagy-Gyúri szintén bérelte a házat, de ő közel lakott az iskolához.

A tizedik kérdéscsoporthoz tartozik a kántori állás is. Mind a két templomnak van kántora, a plébániatemplomé Hádzi Pál. Ő egy személyben a sekrestyés, a harangozó, a takarító és az

ostyasütő is. Ezért a szerzeágazó munkájáért az éves jövedelme 133 rajnai forint és 20 krajcár. Ő a triviális iskolánál lakott. A Salamon-templomban Ován Lukács látja el ugyanezeket a feladatokat, ő viszont 100 magyar forintot kapott, és a templomtól elidegenített házában lakott, sőt szolgálataiért a feleségének is megadandó a gazdaasszonyi ház. A jegyzőkönyv a Salamon-templomnál nem említi külön a harangozást, de egy sorral lejjebb találkozunk az egyéb jövedelmek között. A kántoroknak - bár esetenként - csekély jövedelmet biztosítanak a következő szertartások, szentelmények: temetések, keresztelők, az asszonyok megáldása a szülés után, harangozás, és a házak megáldásakor is szoktak adományt adni a hívek a szolgálatban segédkezőnek. Szamosújvárott 1781-ben a kántorok nem tanítottak. A körmenetekben egyrészt a kántorok, másrészt a tanítók vettek részt. A temetéseken azonban csak a kántornak volt kötelessége megjelenni. Ha valamilyen oknál fogva nem tudott részt venni a szertartáson, csak akkor ment a tanító helyettesíteni.

A második kérdés ebben a fejezetben a muzsikusok után érdeklődik: vannak-e, hogy hívják őket, ki fogadta fel, és ki fizeti őket, milyen a lakóhelyük. A hosszú kérdésre tömör a válasz: „Egyik egyházban sincs muzsikus.”

A harmadik alpontban a sekrestyéről kérdez a vizitáció: van-e a templomoknak sekrestyése, kivel állapodtak meg, jól teljesítik-e a szolgálatot, amely elsősorban a templom tisztántartását jelenti. Kapott-e a sekrestyés valamilyen mentességet? Itt pl. az adókedvezményre gondoltak. Természetesen itt is fontos a lakóhely. Végezetül az egyéb egyházi szolgák után kérdeznak, nevük, jövedelmük érdekli a vizitátorokat.

A sekrestyéseket már megismerhettük, hiszen ők voltak a kántorok is. A tisztjüket jól teljesítik: a templomot, a berendezését és a kegytárgyakat tisztán tartják. Munkája után bért kap, de fel van mentve a városi adók és a világi bírások alól.

A templomokban nincsenek más szolgák, „*noha kettőre lenne szükség, amióta a főesperesi tiszt és a főesperesi székhely összekapcsolni megadatott*” Szamosújvárott.

Az egyházközségről, kötelezettségéről, valamint a nem katolikusokról, a botrányokról

A XII. részben az egyházközség, illetve a városban élő nemzetiségekről, társadalmi státusáról kaphatunk minimális, felsorolás szintű információt, valamint egy megközelítő számot arra vonatkozólag, hogy hány felnőtt élt 1781-ben Szamosújvárott. A 18. században felmerült a latin rítusúak részéről egy saját plébánia felállítása, de ezt Batthyányi Ignác püspök 1788-ban, nem látván szükségességét, visszautasította. Amikor a latinok létszáma meghaladta az ötszáz főt, a ferences atyák adminisztrációja mellett megkezdte működését a latin plébánia. Így a vizitáció csak az örmény szertartású egyházközséget vizsgálta. Ezért nem meglepő, hogy „*e város lakossága örmény katolikus*”, és polgárok. De élnek a városban jövevények, zsellérek vagy más rendűek, különböző vallásúak, akik mesteremberek, kereskedők vagy szolgák. Az örmények mellett a következő nációk éltek 1781-ben Szamosújvárott: magyarok, németek, lengyelek, szlávok, románok és cigányok.

Az idegen aránya az 1786-os népszámlás szerint, tehát az egyházlátogatás után öt esztendővel a város lakosságának 2%-a volt.

A hitgyakorlás szempontjából fontos a gyónók száma, ami 2415, a nem gyónóké 685. Ennek a számnak összege pontosan 3100. Itt azokról a katolikusokról kapunk adatot, akik - elvben - szentáldozáshoz járulhattak, tehát ebbe a számba nem tartoznak bele a gyermekek. A vizitáció

egy későbbi alpontja szerint a helvét, azaz református vallásúak 101, míg az ágostaiak, azaz evangélikusok 5 házban laktak.

Szamosújvár 18. századi népességének alakulásáról az 1750. évi adóösszeírásból és a II. József által elrendelt 1786-os népszámlálásból kaphatunk pontosabb képet. A vizitációban olvasható népességadatok korántsem teljeseek, hiszen itt csak hitélettel kapcsolatos adatokkal számolhatunk: gyónó és nem gyónó hívek tényleges száma, míg a protestánsoknál a házak számát kapjuk meg.

Mária Terézia 1742-ben rendelte el az erdélyi területek adóösszeírását mint információszerzést az adóreformhoz, de ennek végrehajtására csak 1750-ben került sor. A lakosságot településenként és háztartásonként írták össze. Nem kerültek összeírásra az általánosan adómentes házak.²² Az 1750-es összeírás szerint 237 ház és 528 háztartás volt Szamosújvárott, így a háztartások száma alapján a tizenkilencedik legnépesebb város volt Erdélyben, az örmény települések közül megelőzve a huszadik helyet elfoglaló Gyergyószentmiklóst (520 háztartás) és a 24. Erzsébetvárost (440 háztartás).²⁴ A lakosság lélekszáma a három erdélyi örmény városban a következőképpen alakult 1750-ben: Szamosújvár: 2810, Gyergyószentmiklós: 2388, Erzsébetváros: 2150 fő.²⁵

II. József 1786-os népszámlálásakor a teljes polgári lakosságot összeírták, azaz a papság és a nemesség nem élhetett azon rendi kiváltságával, hogy mentesüljön az összeírás alól. Ezen összeírás szerint Szamosújvárott 583 házban 868 háztartás volt, így a tizenharmadik legnépesebb települése volt Erdélynek, 4399 lakossal. Ekkor Gyergyószentmiklóson 3419-en laktak, Erzsébetvároson pedig 3332-en.²⁶

Már a VI. fejezet is vizsgálja, hogy van-e templomuk a nem katolikusoknak. Ezt azzal összefüggésben tette, hogy az előző fejezetekben az egyházi ingatlanok után érdeklődött a vizitáló. Hiszen a hatodik pontban az is felmerül, hogy a protestánsok templomai nem voltak-e korábban a katolikusok tulajdonában. Amennyiben elvették, mikor „*occupálták!*” Van-e harangjuk, vagy egyéb felszerelésük, és az a katolikusoké volt-e? Helvét vagy ágostai hitvallásúak élnek-e a városban, mikortól? Van-e temetőjük, és hol? Hány házban laknak más vallásúak, és hány hívő lakik ezekben a házakban. A tizenkettedik fejezet már csak azt kérdezi, hogy van-e lelkészük a nem katolikusoknak?

A városban nem volt templomuk a protestánsoknak, a közeli faluban, Szamosújvár-Németiben élt a helvét vallású Enyedi Dániel, aki a városban is végezte szolgálatát, magánházaiknál. A már említett Enyedi Dánielnek a tizenkettedik fejezet szerint az ágostai hitvallásúak felett is gyakorolnia kell joghatóságot, „tudniillik, azok a filiája.” A gyülekezet gondnokát Kosa Andrásnak hívták.

Szintén a tizenkettedik fejezet foglalkozik a vegyes házasságokkal, az áttérésekkel és a hitelhagyásokkal. 1781-ben két áttérés volt: „*Hersl Antal a zsidóságból megtért, és Onadi vagy Kovács Péter a kálvinizmusból megtért.*”

Vegyes házasságok alkalmával a nem katolikus fél reverzálisra, azaz írásbeli ígéretre volt kötelezve, amely alapján vállalta, hogy bár vegyes házasságot köt, minden gyermekét a katolikus hitre kereszteli. A lelkésznek kötelessége volt kikérni az esküvő előtt a reverzális.²⁷ A városban két vegyes házasságú pár élt: Szambathi József, aki református volt, Kismárki Katalinnal, míg Tóth András özvegye, Erzsébet házassági engedéllyel és reverzális mellett férjhez ment Szabod Imre református férfihoz, de egyik pár sem tartja a vallását.

A városban hitehagyottat nem találtak, sem olyat, aki magzatát nem keresztelte volna meg vagy más vallás tanai szerint tanítaná.

A mindennapi vallásgyakorlathoz hozzátartozott az ünnepek és a böjtök megtartása, a szentmise- és prédikációhallgatás, és a katekizmuson való részvétel. A papság ellátásához hozzátartozott a hívek által adott kötelező adomány, amelynek természetéről és mennyiségéről nem tesz említést a vizitáció. A feljegyzés szerint a város lakosságában megtalálható a szent dolgok iránti hajlandóság. Az ünnepeket észben tartják, de néha előfordulnak áthágások, ilyenkor a Magisztrátus által kiszabott elégtétel elvégzése után megbocsátanak. *„A böjtöket dicséretesen megtartják. A vasárnapi és ünnepnapon szentmisét szorgalmasan gyakorolják, amint a prédikációkat és a katekizéseket is magzatjaikkal.”* A plébános és segítői megkapják az adományokat.

Végül az utolsó alfejezetben a visszaéléseket és a romlásokat vizsgálják. Ilyen a részegség, káromkodás, rágalmozás vagy más, meg nem nevezett kihágás. Bár már a böjt betartását az előző alpont is elvette, itt is megkérdezik, hogy megtartják-e a húsvét tilalmát. De ide tartozik az is, hogy ki nem tartja meg a húsvéti áldozást. Vannak-e olyanok, akik az egyház megerősítése nélkül élnek külön házastársuktól?

„Isten kegyelméből nincs visszaélés és erkölcsi romlás ebben a városban.” -olvasható a válaszban. A húsvéti napokat megtartják, a húsvéti áldozást elvégzik. Egy esetet jegyeztek fel a vizitációban, amely a házassággal, illetve a válással kapcsolatos. Egy Donig nevű férfit a felesége önhatalmúlag elhagyott, de még nem volt ideje a plébánosnak kivizsgálni az esetet.

5. AZ ELVÉGZENDŐ FELADATOK

A második nagy egységben, ahol a papság panaszait olvashatjuk a társulatok és a város kölcsönügyletei mellett felemlíti a papság, hogy a város nagyobb anyagi áldozattal is hozzájárulhatna a templom felépítéséhez. Erre a tanács azt a választ adja, hogy a templomnak gondját viseli, hogy minél hamarabb felépülhessen.

Az is panasz a várossal szemben, hogy nem fizették ki a kántornak és a három tanítóknak a vállalt búzát, sőt a város adhatna nekik hűségese szolgálataikért esztendőnként külön juttatást. Szerencsére a városi tanácsnokok hajlottak a megegyezésre, és vállalták, hogy a korábbi szokást megtartják, és a Salamon-templom kántora 24 erdélyi véka búzát kap, a plébániatemplomé tizenkettőt, míg a tanítók ötvenet. A jó szívvvel végzett munka jutalmaként a sekrestyések és a tanítók esztendőnként tíz forintot kaptak.

A normaiskolák nem tartoztak az egyház felügyelete alá. Amikor a szamosújvári normaiskola anyagi helyzete utáni érdeklődést olvassuk, a város részéről a válasz: *„gondja viseltetik”*.

A Szentháromság Társulat nem tartotta meg a gyűléseit, ezért rendelkezik a vizitáció: a gyűlést állítsák fel. ígéretet tesz a tanács, hogy a püspök úr akarata értelmében és a szabályzatot figyelembe véve újra megkezdje működését a társulat gyűlése.

A vizitáció rendelkezik arról is, hogy a plébánosnak építessen a város egy plébániát a temetőn kívül, valamint törekedjék, hogy minél több legyen a jókedvű adakozó, valamint teljesítse a város azt a kötelezettségét, hogy a plébános megkapja a neki rendelt húsz köböl búzát és

tizenöt szekérnyi fát. Ez utóbbi - a városi tanács válasza szerint - Szent Mihály napjáig teljesíteni fogják.

6. A MELLÉKLETEK

Inventárium a canonica visitatióban

A mellékletek között található Örményváros templomainak felszerelése. Ezek ismertetésére nem térünk ki jelen tanulmányban, hiszen az adatokon túl akkor láthatnánk igazi gazdagságát, ha melléállítanánk egy másik egyházközség inventáriumát, de ez a terület egy külön dolgot érdemelne.

E részletekből látható, hogy Szamosújvár nem véletlenül kapta az Örményváros nevet: lakossága szinte kizárólag örmény. A Rómával kötött unió szilárdnak látszik, hiszen a vizitáció nem jegyez olyan botrányt, amit a hittel kapcsolatos; a böjtöket megtartják, szentmisére és katekizmusra eljárnak. A papság is megfelelően végzi lelkipásztori munkáját, létszámát tekintve fénykorát éli: tizennégy lelkész segíti a plébános munkáját! Nyilvános körmeneteket tartanak a legjelesebb egyházi ünnepeken, az gyakran tartanak szentségimádásokat. Megkezdődött a szentségek kiszolgáltatásának adminisztrációja. A társulatok működése viszont bizonytalan, pénzügyi helyzetük zavaros.

Az örmények metropolisából ez a kép rajzolódik az 1781. évi vizitáció alapján.

Lábjegyzetek:

1. Megtalálható a Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltárban (a továbbiakban GYÉFKL). Ezúton szeretném megköszönni Bernád Rita levéltárosnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a vizitáció digitális változatát, valamint Jusztin Péter évfolyamtársamnak a fordítás- és értelmezésbeli segítségét.
2. *Pál Judit*: Örmények Erdélyben a 18-19. században. In: Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében. Szerk.: Óze Sándor-Kovács Bálint. Piliscsaba, 2006. 27-30.
3. *Szongott Kristóf*: Szamosújvár Szabad Királyi Város Monográfiája. 1700-1900. 111. Szamosújvár, 1901. 19-20
4. *Bíró Sándor*: Szamosújvár története. In: Az örmény Szamosújvár. Szerk. Sztranyiczki Mihály. Szamosújvár, 2004.10.
5. *Szongott Kristóf*: Szamosújvár Szabad Királyi Város Monográfiája, i. m. 7-15.

-
1. *Bíró Sándor*: i. m. 29-30
  2. *Endes Miklós*: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története. Bp., 1935. 334.
  3. *Murádin László*: Előszó. In: Az örmény Szamosújvár. 5-6
  4. Katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek. 16-17. század. Szerk. Tomisa Ilona. Bp., 2002. 11-14.
  5. *Tüskés Gábor-Knapp Éva*: Vallásos társulatok Magyarországon a 17-18. században. In: Néprajzi Látóhatár. 1992. 12-13.
  6. A domonkos szerzetesrend kedvelt társulattípusa a Rózsafüzér Társulat. Vö. *Tüskés Gábor-Knapp Éva*: i. m. 19.
  7. Az ordináriusi jóváhagyásról a Trienti Zsinat rendelkezett. Vö. *Tüskés Gábor-Knapp Éva*: i. m. 23.
  8. *Vanyó Tihamér Aladár OSB*: A trienti zsinat határozatainak végrehajtása Magyarországon. Pannonhalma, 1933. 18.
  9. *Szongott Kristóf*: Szamosújvár Szabad Királyi Város Monográfiája. 1700-1900. I. Szamosújvár, 1901.373-376'.
  10. Püspöki jelentések a Szent Korona Országainak egyházmegyéiről. 1600-1850. Válogatta: *Vanyó Tihamér Aladár OSB*. Pannonhalma, 1933. 91.
  11. *Vanyó Tihamér Aladár*: i. m. 112-115.
  12. *Vanyó Tihamér Aladár*: i. m. 50.
  13. A húsvét utáni V. vasárnapot követő hétfő, kedd és szerda. Vö. *Szentpétery Imre*: A kronológia kézikönyve. Bp. 1985. 44.
  14. A könyvtár állományának felmérése, katalógusának összeállítása folyamatban van. A vizitációban szereplő könyvjegyzék valamivel több, mint 100 kötetet említ.
  15. *Bogdán István*: Magyarország hossz- és földmértékei. Bp., 1990. 385.
  16. *Bogdán István*; i. m. 446.
  17. Vö. *Kádár József*: Szolnok-Doboka vármegye nevelés és oktatásügyének története. 1000-1896. Dés, 1896. 464. vagy *Szongott Kristóf*: Szamosújvár Szabad Királyi Város Monográfiája. 1700— 1900. II. Szamosújvár, 1901.56.
  18. Pedagógiai Lexikon. Főszerk. Báthory Zoltán-Falusi Iván. III. Bp., 1997.
  19. *Kádár József*: i. m. 14.
  20. *Szongott Kristóf*: i.m. II. 54. Ezt a plébániát 1825-ben, Szepessy Ignác erdélyi püspök alapította. Forrás: az Erélyi Főegyházmegye honlapján:

<http://www.hhrf.org/gyrke/Sematizmus/belsoszk/szamos-1.html> (a letöltés ideje: 2007. március 10.)

21. *Sonkoly Gábor*: Erdély városai a XVIIi-XIX. században. Bp., 2001. 246.
22. *Sonkoly Gábor*: i. m. 47.
23. *Sonkoly Gábor*: i. m. 192.
24. *Sonkoly Gábor*: i. m. 198.
25. *Sonkoly Gábor*: i. m. 206-207.
26. *Sonkoly Gábor*: i. m. 189-190.
27. *Vanyó Tihamér Aladár*: i. m. 76.

B. GARDA DEZSŐ